

Orsat Ligorio
Kozarčev vijenac 2/2
10 000 Zagreb
sligorio@ffzg.hr

PLINIJE STARIJI DEVETA KNJIGA PRIRODOSLOVLJA: VODENA BIĆA

I. 1. Upravo sam dovršio opis životinja koje sam nazvao kopnenima jer, eto, žive s ljudima. Od ostalih su bića najmanje ptice, pa ćemo stoga prije pregledati životinje koje nastanjuju mora, rijeke i močvare.

2. Dapače, ima među njima kudikamo većih životinja od kopnenih. Očevidan je uzrok obilje vlage. Drukčije je opet s krilatim životinjama koje žive u zraku. U moru se često nalaze bića zapanjujuće veličine. Ono se silno prostire i obiluje mekanom i bogatom hranom, a iz zraka prima plodne klice koje priroda neprestano rađa; one se uvijek drukčije miješaju i stapaju sa sjemenom čas u moru čas u zraku¹ pa je istina što narod kaže – čega god ima igdje drugdje, ima ga i u moru, ali pored toga ondje ima mnogo životinja koje žive samo u moru i nigdje drugdje.

3. Ima u moru i bića koja su nalik ne samo kopnenim životinjama nego i neživim predmetima kao što se to lako zapaža ako pomnije pogledamo bića nalik grozdu,² sablji,³ pili⁴ i krastavcu,⁵ a ovo je potonje nalik čak i bojom i mirisom. Zbog toga nam se ne valja čuditi kada opazimo konjsku glavu da viri iz tako malenih bića poput školjki.⁶

II. 4. Najviše životinja ima u Indijskom oceanu, a ondje žive i najveće životinje od kojih kitovi⁷ površinom broje 10 080 metara u kvadratu, a ribe *pristes*⁸ i do 88 800 metara po dužini; tu su dakako i jastozi dugi do 1776 metara te jegulje od 89 metara koje obitavaju u rijeci Ganges.

**Najveće
životinje
žive u
moru**

**Morske
nemani u
Indijskom
oceanu**

¹ Cf. NH II 7: »...inde deciduis rerum omnium seminibus innumerae, in mari praecipue ac plerumque confusis monstrificae, gignantur effigies«.

² Vjerojatno sipa (*Sepia officinalis* L.) čija se tamna jajašca drže skupa pa nalikuju grozdu (Cuvier). Sličnost primjećuje i Plinije, v. NH IX 162.

³ Vjerojatno sabljarka (*Xiphias gladius* L.). Kod nas se zove još: *đingul* (Mul), *đoglo* (Boka), *iga* (Mlini), *igo* (Doli), *iglun*, *jäglun*, *säblja*, *säbljáč*, *säbljāk*, *säbljār*. U Cavtatu se ova životinja zove i *päs mäčün*. Njegovo je ime stoga semantički motivirano i etimološki se veže uz šiljaste stvari poput *igle* ili *mača* (Vinja II 9), dok Skok (I 710) nepotrebno iščitava lat. *iugum* gdje je očito iz duala *dvâ igla* da naziv nikako ne može biti srodan sa stsl. *igo* ili grč. *ζυγόν*.

⁴ Vjerojatno *Squalus pristis* L., ne dolazi u Jadranu, psina s izrazito nazubljenom njuškom.

⁵ Morski krastavac ili trp (*Holothuria pentactes* L.). Kod nas žive dubinski (*Stichopus regalis*) i mali trp (*Cucumaria planci*). Trp zovu i *tīpina* (Prizna) ili *tīpanj* (Nevidane) i još nizom prijapskih metafora.

⁶ Vjerojatno konjic (*Syngnathus hippocampus* L.). Iako nije školjkaš razumljivo je da ga je Plinije mogao shvatiti kao takva zbog njegove tvrde vanjšine (Curvier). Kod nas se zovu još i *mòrska šila*, a u Jadranu živi konjic dugokljunić (*Hippocampus ramulosus*) i konjic kratkokljunić (*Hippocampus brevirostris*)

⁷ Možda kit ubojica (*Delphinus orca* L.). Nije sigurno što točno Plinije shvaća kada rabi termin *ballena*. Kod nas se kit ubojica zove još i *sabljasta pliskavica*, a prethodni je naziv kalkiran prema germanskim terminima, njem. *Mörderwal*, eng. *killer whale*.

5. Ali ovakve se nemani u moru najčešće zapažaju u vrijeme sòlstīcījā. Tada ondje bijesne pijavice, pljušti kiša i oluje s vrhova planinaa bibaju more tolikom silinom da pogled seže sve do dna, a nemani se zamjećuju u morskoj pjeni. Katkada se pojavljuju tako golema jata tuna da im mornarica Aleksandra Velikoga ne bi bila odolila da im nije pošla u susret kao da ide u boj. Da su lađe bile ikako drugačije poredane, jamačno bi bili zaglavili. Vika, buka i udarci nisu mogli pokolebati ovu ribu već samo bojna vreva, koje se riba plaši, i ništa manje od potpunog uništenja.

6. Ima u Crvenome moru golemi poluotok, a ime mu je Kadara.⁹ Kako se on pruža tako nastaje dubok zaljev, koji je brodovlje faraona Ptolomeja¹⁰ uzduž na vesla preplovilo za 12 dana i noći, jer nije bilo vjetra koji bi napuhao jedra. Utiha ovoga mjesta čini da bića u njemu narastu do tolike veličine da ih to onesposobi za kretanje.

7. Zapovjednici moranarice Aleksandra Velikoga pripovjediše kako narod Gedrozijaca,¹¹ koji živi okolo rijeke Arab,¹² pravi vratnice od čeljusti nēmānī,¹³ a krovove pokriva kostima, od kojih mnoge pronađene dosežu i do 1776 metara. Ondje na obalu izlaze nemani nalik stoci¹⁴ i vraćaju se nakon što se napasu korijenja grmlja. Neke od ovih životinja s konjskim, magarećim i volujskim glavama rado pasu usjev.

III. 8. Najveće je biće u Indijskom oceanu riba *pristis* i kit, a u Biskajskom zaljevu kit pihalica,¹⁵ koji se diže poput golema stupa i vrh brodskih jedara kiši na lađe poput pljuska. U moru pokraj Cádiza ima stablo koje toliko široko rasteže granje da se vjeruje da zbog toga kit pihalica nikada nije prošao kroz Gibraltar. Postoje također bića nalik kotačima pa se tako i zovu.¹⁶ Razdijeljena su četvorima prečkama, a glavčinu sa svake strane čuva po par očiju.

IV. 9. Glasnici su iz Lisabona, koji su se samo zbog te vijesti i uputili, javihu caru Tiberiju¹⁷ da su čuli i vidjeli tritona¹⁸ u nekoj spilji kako puše u školjku, baš u onom obliku u

Najveće
nemani po
pojednim
morima

Nerejevi-
čke i
tritoni

⁸ *Pristis* ili *pristix* je nepoznata riba ogromne veličine. Navodno ima dugačko, ali usko tijelo (Hardouin). Moguće je da se radi o nekom pripadniku reda *Cetacea*, ako već nije pilan ili testerača (*Pristis pectinatus*). *Pristis* je također često ime brodu, cf. Aen. V 116: »Velocem Mnestheus agit acri remige Pristim«

⁹ Na jugu Arapskoga polutoka uz Arapsko more.

¹⁰ Ptolomej II. (309. ← - 246. ←, r. 281. ←) s nadimkom *Philadelphus* (grč. Φιλάδελφος).

¹¹ Gedrozijci su živjeli na mjestu današnjega Balučistana (Pakistan), koji graniči s Iranom i pakistanskom provincijom Sind. Na jugu im ostaje Arapsko more. Gedrozijci su za susjede vjerojatno imali narod zanimljiva imena – Ihtiofage, što će reći »ribòždere«.

¹² Također *Cophetes*. Plinije vjerojatno aludira na Aleksandrova zapovjednika Nearha (360 ← - 300. ←), čije je putovanje od Indije do Suze opisao Arijan u *Indica*.

¹³ Baskijci imaju običaj praviti plot od kitovih rebara (Hardouin), a Norvežani se koriste kitovom vilicom za potpornje i grede (Cuvier).

¹⁴ Tj. vodozemci ili dvoživci (*Amphibia*), moguće moronji ili dugongi (*Trichechus dugong L.*) koji obitavaju oko Šri Lanke i uz zapadnu obalu Indije, a srodni su s morskim kravama (*Trichachidae*) i slonovima (*Elephantidae*) preko nadreda *Afrotheria*. Izlaze na obalu e da bi pasali travu.

¹⁵ Konvencionalan prijevod za grč. φυσήτηρ »puhaljka, pihalica«. Kit je očito tako nazvan zbog mlaznice kroz koju diše. Kitovi zubani (*Odontoceti*) imaju jednu, a kitovi usani ili pločani (*Mysticeti*) imaju dvije mlaznice. Mlaz se stvara tako što se vlaga u izdahnutom zraku kondenzira.

¹⁶ Nesumnjivo meduze (*Medusae*) poput uhatoga klobuka (*Aurelia aurita*) ili morskih pluća (*Rhizostoma pulmo*).

¹⁷ R. 14. → - 37. →.

¹⁸ Triton je ili ihtiocentaur polutansko mitsko biće koje se zove prema Posjedonovu sinu Tritonu. Prikazuje se obično kako puše u zavintu školjku razreda *Strombus* i tako biba more. U Eneidi Mizen pogine jer izazva Tritona

kojem se najlakše prepoznaje. Stoga ima biti da ni izgled nerejevički¹⁹ nije posve izmišljen, samo što kod njih tvrda ljuska pokriva onaj dio koji je nalik ljudskom tijelu. Njih su opet spazili na istoj onoj obali, a okolni su stanovnici iz daleka čuli tužan pjev jedne od njih koja je bila na samrti. I pokojnom je caru Augustu francuski dopisnik pripovjedio kako se na obalama zatiču leševi mnogih nerejevički.

10. Ja također imam izvrsne obavještajce iz viteškoga staleža; oni su u moru kod Cádiza vidjeli morsko biće koje je čitavim tijelom savršeno nalik čovjeku. Vidjeli su ga kako se po noći penje na lađe i kako tone onaj dio plovila na koji on sjedne ili štoviše kako se potapa, u slučaju da se biće duže zadrži. Za vrijeme je vladavine cara Tiberija uzburkano more nasukalo preko tristo nemani na otok koji leži sučelice sjeverozapadnoj obali Francuske. Njihovi su leševi bili zapanjujuće raznoliki i nesrazmjerno veliki, a gotovo se jednak broj leševa pojavio i na obali kod Saintongea. Bilo je među njima i slonova²⁰ i ovnova²¹ (s bjelinom namjesto rogova) i mnogo nerejevički.

11. Turanije²² pripovijeda da je more pored Cádiza nasukalo neman, koja je imala raspon repne peraje od 7 100 metara i 120 zuba, od kojih je najveći imao 23, a najmanji 15 centimetara.²³ Marko je Skaur²⁴ dok je bio edil izložio kosti iz Ioppe u Judeji, a neman kojoj su pripadale navodno je ista ona koja je napala Andromedu. Kosti su joj bile dugačke 12 metara, a dužina rebara preticala je visinu indijskih slonova dočim je kraljeznica bila debela 70ak centimetara.

V. 12. Kitovi²⁵ dolaze i do poznatijih mora. Kažu da se u moru pored Cádiza ne dadu ugledati prije zimskoga solsticija. Skrivaju se u pravilnom razmaku u mirnim i prostranim zaljevima gdje vole rađati mladunčad, kažu. Ali za ovo skrovište znaju i kitovi ubojice,²⁶ neprijateljska im vrsta čiji se izgled ne može drukčije predočiti nego li kao tjelèsina krvoločnih zuba.

Kitovi

13. Kit ubojica stoga provali u skrovište i zubima rastrga mladunčad, napadne ženke koje su tek rodile ili one kojima porod nije daleko. Kitovi ubojice hitaju pravo na njih poput liburnskih lađi,²⁷ a ženke se ne znadu niti skloniti niti se onako trome umiju obraniti – opterećene su svojom masom, noseće ili oslabljene od teška poroda i nalaze jedino utočište u dubini, gdje se u sigurnim vodama mogu skriti i braniti. Kitovi ih ubojice nastoje presresti, staju im na put i ubijaju ih kada zaglave u tjesnacu ili ih gone u plićak ne bi li ih ondje hridi izubijale. Promatraču

---

na natjecanje u sviranju trube. Može biti da je Tritonova trublja bila zapravo Listerov krilac (*Strombus listeri*), koja obitava u Indijskom oceanu, a iznimno je rijetka i skupocijena.

¹⁹ Nerejevičke ili Nereide kéeri su morskog boga Nereja i Doris. Ima ih pedeset, a kasnije se njihovo ime uzimalo metonimijski za sirene pa tako i ovdje.

²⁰ Vjerojatno morž ili morski konj (*Odobenus rosmarus*) kojega Plinije zove slonom zbog kljova (Hardouin). Ova vrsta obično ne obitava toliko južno. Njihov je areal konfiniran istočnom obalom Grenlanda i Bijelog mora.

²¹ Možda kit ubojica (*Delphinus orca L.*), koji ima bijelu izbočinu poviše oka, a ona je nalik rogu.

²² Ili Ursanius, pučki tribun 197. ←.

²³ Možda glavata ulješura (*Physeter macrocephalus*), najveća zubata životinja na svijetu.

²⁴ Marko Emilije Skaur (163. ← - 89. ←), konzul 115. ←.

²⁵ V. bilj. 7.

²⁶ *Delphinus orca L.* se hrani usnama i jezikom kitova, ali i manjom ribom.

²⁷ *Sc. liburnska* birema zašiljenog pramca.

se taj lov doima kao da je more poludjelo na sama sebe – u zaljevu nema ni daška vjetra, a opet nema pijavice koja bi načinila tako velike i snažne valove.

14. Kit je ubojica primijećen i u luci Ostiji gdje ga je svladao car Klaudije. Dok je car nadgledao gradnju luke²⁸ životinja je onamo došla za krmenim otpatcima s broda koji je došao iz Galije. Hraneći se dugo na taj način izgradi sebi skrovište u plićaku, ali valovi nanesu pijeska i kit se ne uzmogne vratiti na otvoreno more. Dok je tako išao za jelom koje je more izbacilo na obalu, zaglavi i ostade golih leđa visoko nad morem poput kakve naglavačke obrnute lađe.

15. Na to car zapovijedi da se mreže višekratno opletu od jednog do drugog ušća luke i nakon što je stigao ondje u pratnji pretorijanaca pokaže čudesan prizor rimskom narodu. Lađe tada okruže životinju, a skupljeni vojnici udare kopljima po kitu. Ja sam na svoje oči vidio kako je jedna lađa potonula prevrnutu valom od kitova uzdaha.

VI. 16. Kitovi imaju mlaznice na čelu pa tako ispuhuju vodu visoko u nebo kada plivaju na površini. Svi se slažu da kitovi dišu upravo poput malenoga broja morskih životinja koje među ostalim unutrašnjim organima imaju i pluća bez kojih biće, kako se misli, ne može disati. Oni koji su toga mišljenja također smatraju da ribe koje imaju škrge ne dišu tako da čas udišu, a čas izdišu. Isto vrijedi i za mnoge druge vrste koje nemaju škrge. Tako misli i Aristotel²⁹ i mnogi drugi istaknuti mislioci koje je on poveo za sobom.

17. Neću hiniti da olako pristajem uz ovakvo mišljenje, jer ako priroda tako hoće itekako je moguće da postoje organi za disanje mjesto pluća,³⁰ upravo kao što mnoge životinje mjesto krvi imaju neku drugu tekućinu.³¹ Tko će se začuditi činjenici što zrak za ovaj neophodni izdisaj prodiše duboko u vodu kada ga zamjećujemo i suštaj zemljinoj kori. Dokaz tome su krtice³² koje uvijek žive ispod zemlje.

18. Ima i uvjerljivih protudokaza koji me navode da povjerujem da sva morska bića dišu, svako opet prema svome ustroju. Tu je prvo česta primjedba da ribe dišu po ljetnom zvizdanu, a onda i to da tobože zijevaju kad su na poćinku. Tu je dabome i protivno mišljenje onih koji smatraju da ribe spavaju. Ali kako je moguće da spavaju ako ne dišu?³³ Osim toga, vidimo da dišu po mjehurićima na površini uzbibane vode i po tome kako Mjesec djeluje na školjke – njihova se naime tijela onda povećaju.³⁴ Najuvjerljiviji je dokaz disanja bez druge to što ribe nesumnjivo mogu čuti i njušiti, a i jedno i drugo osjetilo ovisi upravo o zraku. Miris se naime može shvatiti kao zrak pomiješan s određenim česticama.³⁵ Zato neka svatko o ovim stvarima misli što ga volja.

Da li ribe
spavaju?
Dišu li
ribe?

²⁸ Radove je dovršio Klaudijev nasljednik Neron, a luku je dodatno opremio i ponovno sagradio Trajan.

²⁹ Cf. Hist. anim. B VIII 2.

³⁰ Kukci (*Insecta*) primjerice dišu pomoću traheja ili cjevčica koje dopiru do svakog dijela njihova tijela. Budući da se plinovi na ovaj način neposredno izmjenjuju, uloga krvi kod kukaca vidno je smanjena.

³¹ Kukci, opet, imaju hemolimfu umjesto krvi, a to je zelenkasta tekućina. Neki mekušci opet dišu pomoću hemocijanina pa im je krv plavkaste boje jer bakar u njenom sastavu mijenja boju kada oksidira.

³² Porodica *Talpidae*.

³³ U antici se vjerovalo da je sjedište sna smještena u plućima pa prema tome bića bez pluća ne mogu sanjati.

³⁴ Nije jasno što točno Plinije ovdje hoće reći. Može biti da utjecaj Mjeseca ima veze s pućkim vjerovanjem da se lakše diše za uštapa (Hardouin) ili da zrak dopire sve dodakle dopiru i Mjesečeve zrake (Littre).

³⁵ Tj. suspenzija.

19. Ni kitovi ni dupini nemaju škrge. Obje vrste dišu putem mlaznica koje im idu sve do pluća, kitovima s čela, a dupinima s leđa. Tuljani ili foke³⁶ također dišu i spavaju na suhome. Isto tako i kornjače,³⁷ a o njima uskoro više.

VII. 20. Najbrža je od svih životinja³⁸ i to ne samo morskih – dupin, hitriji je od ptice i brži od strijele i da mu usta nisu smještena znatno niže od njuške (skoro na samom početku stomka) nijedna mu riba ne bi mogla uteći.³⁹ Providna ga je priroda na ovaj način usporila; ako se naime ne okrene na leđa, dupin ne može uloviti gotovo ništa.⁴⁰ Ova činjenica osobito naglašava njihovu brzinu, jer kad izgladnjeli gone ribu do samog dna morskoga i tako dugo drže dah, opet iskoče na površinu po zrak takvom silinom da se doima da su brži od strijele. Često znadu u skoku preskočiti lađena jedra.

Dupini

21. Dupini žive u parovima. Mlade rađaju nakon deset mjeseci, tijekom ljeta, nekada i po dva komada. Onda ih doje sisom, poput kitova, i nose ih kada klonu. Roditelji prate čak i odrasle dupine dosta dugo iz velike ljubavi prema potomstvu.

22. Mladunčad brzo odrasta, i već za 10 godina doseže gornju granicu veličine. Dožive kadšto i po 30 godina, a to se znade po pokusu sa dupinom kojemu je obilježen rep. Skrivaju se po 30 dana kada prvo zabljesne Oriona, i to na nepoznat način - ovo nas tim više čudi jer je poznato da ne umiju disati u vodi. Nerijetko se nasukaju na obalu iz nepoznatih razloga. Ne uginu odmah čim dotaknu kopno, ali mnogo će brže skončati ako im se zatvori mlaznica.

23. Dupini imaju pokretljiv jezik što nije opća značajka vodenih životinja; on je kratak i širok, upravo poput svinjskog. Ne umiju govoriti, ali se ipak glasaju poput ljudi, imaju svinuta leđa i plosnatu njušku. Zbog toga svi dupini na zapanjujuć način prepoznaju ime *Simo* i vole da ih se tako zove.⁴¹

VIII. 24. Dupini ne samo da su privrženi ljudima nego uživaju i u glazbi, također. Osobito im je draga skladna glazba, ali najviše uživaju u zvucima vodenih orgulja. Ne plaše se ljudi, već idu u susret lađama igrajući se u skokovima i takmičeći se s njima pretiču ih čak i kada lađe plove punim jedrima.

Odnosi ljudi i dupina

25. U vrijeme vladavine pokojnoga cara Augusta jedan je dupin, koji je bio dovezen u Lago di Lucrino,⁴² upravo čudesnom privrženosti zavolio sina nekog siromaha, a on je obično išao iz Baie u Pozzuoli na putu u školu. Oko podneva je dolazio onamo i često ga je mamio komadićima kruha koje je bio s tom namjerom ponio dozivajući ga imenom *Simo*. Ova zgoda ne

³⁶ Porodica *Otariidae*. Kod nas je čuvena sredozemna medvjedica ili *morski čovik* (*Monachus albiventer*).

³⁷ Nadporodica *Chelonioidea*. U Jadranu je obična karetna želva, karetkica ili bisa (*Eretmochelys imbricata*). Želve se još u nas zovu *želke*, *želvače*, *željke* i *željve*.

³⁸ Cf. Hist. anim. B I 74.

³⁹ Ovdje Plinije vjerojatno misli na morske pse (*Selachimorpha*), a ne na dupine. Njegov opis odgovara vrstama *Squalus spinax* i *Squalus centrina* L. (Hardouin). Ovaj potonji se kod nas zove *köstelj*. Zapravo se opis može primijeniti na više vrsta, poput *Squalus acanthias*, *Squalus ricinus* i dr.

⁴⁰ Moguće je da Plinije ovdje misli na grenlandskog kita (*Balaena mysticetus*) koji ima golemu glavu s ubreklinom na tjemenu pa se Pliniju ona mogla učiniti poput usta.

⁴¹ Prema lat. *simus* »plosnate njuške«. Ajasson pretpostavlja da se dupinima zapravo sviđa šuštav zvuk kojega proizvodi početak imena sa sibilantom.

⁴² Lago di Lucrino je upravo u Augustovo vrijeme bilo povezano s obližnjim morskim zaljevom na čijim se obalama smjestio grad Kuma. Moguće je stoga da Plinije pod *invectus* podrazumijeva to da je plima donijela dupina u jezero.

bi bila vrijedna spomena da Mecenat, Fabijan, Flavije Alfije i mnogi drugi nisu o tome pisali. Kadgod bi ga dječak pozvao pohitao bi dupin iz dubine, premda se ondje skrivao i prikrijavao, i nako što bi uzeo mu hranu iz ruku nukao je dječaka da ga zajaši skrivajući bodlje na repu kao kada vojnik zasuće oštricu. Tada bi dječak stao na nj, a dupin bi ga po širokom moru odveo u Pozzuoli do škole i na taj ga je način prevezio još mnogo godina dok nije i sâm od svoje volje uginuo tužan i žalostan dolazeći još neko vrijeme na uobičajeno mjesto sastanka, a dječak je baš bio preminuo od neke bolesti. Nije bilo ni najmanje sumnje da će dupin isto tako svršiti.

26. Otprilike je u isto vrijeme jedan drugi dupin kod Bizerte⁴³ na afričkoj obali na sličan način jeo iz ljudskih ruku i dao se jašiti, zaigran plivao je oko plivača. Afrički ga je prokonzul Flavijan dao namazati mašću i tako ga uspavao, valjada zbog neočekivana mirisa masti - dupin je tako plutao poput lešine i nekoliko je mjeseci izbjegavao svaki kontakt s ljudima, kao da se opametio od one zgone, ali uskoro se vratio i nije bio ništa manje čudesan nego prije. Ali sukobi su domaćega stanovništva i gledalaca iz tuđine prisilile Bizertijce da ubiju životinju.

27. Ima slična priča o dječaku iz grada Askema⁴⁴ kojem je dupin bio dugo vremena privržen i revno ga je slijedio dok je odlazio od obale pa je uginuo nasukan na žalu. Aleksandar je Veliki nagradio dječaka⁴⁵ tako što ga je učinio Neptunovim svećenikom u Babilonu tumačeći onu privrženost znakom Neptunove naklonosti. Hegezidem piše da je u istom gradu i drugi dječak, po imenu Hermijan, često jahao dupine po moru, kad li iznenada pogine u olujnim valovima, a dupin ga dovuče na obalu, i ne htjede se vratiti na pučinu već uginu na žalu jer je skrivio dječakovu smrt.

28. Teofrast⁴⁶ pripovijeda da se ista zgoda zbila i u Lepantu.⁴⁷ Dapače ima pregršt sličnih primjera. Isto se pripovijeda o dječacima i dupinima i u Amfilohiji⁴⁸ i Tarantu. Sve ove priče daju vjerodostojnosti pripovjetci o Arionu koji je bio majstor na citari. Mornari su ga htjeli ubiti na moru e da bi mu pokrali imutak, ali on ih uspije nagovoriti da mu dozvole da prije zasvira na citari i nakon što su se dupini skupili on se baci u more i jedan od njih ga odveze na sigurno na Tenarski rt.

IX. 29. U Languedocu i Provenci i na području Nimsesa ima bāra koja se zove Lattes, gdje dupini ribaju zajedno s ljudima. U određeno vrijeme bezbroj cipala⁴⁹ navire kroz usko ušće⁵⁰ bare u more na valovima oseke. Zbog toga se ne mogu baciti mreže (koje bi uzgred morale podnijeti i težinu ulova), premda se ribe nikada ne brinu na vrijeme. Cipli instinktivno

Dupini
pomažu
ribarima

⁴³ Lat. *Hippo Diarrhytus* (37° 15' N; 09° 52' E), najsjeverniji grad u Africi, nalazi se u današnjem Tunisu, osnovali su ga Feničani iz Tira. Ima dugačku pomorsku povijest, u 15. je st. čak bio gusarsko uporište.

⁴⁴ Lat. *Iasus* prema grč. Ἰασ(σ)ος, a danas Askem ili Asýn Kalessi u Turskoj, negdašnjoj Kariji.

⁴⁵ Dječak se zvao Dioniz, tako kaže Atenej (B XIII).

⁴⁶ Grčki filozof peripatetik koji je naslijedio Aristotela na mjestu voditelja Liceja.

⁴⁷ Lat. *Naupactus* prema grč. Ναυπακτος, danas Nafpaktos (38° 23' N; 21° 49' E) u Korintskom zaljevu.

⁴⁸ Grč. i ngrč. Αμφιλοχία (38° 51' N; 21° 18' E) u Akcijskom zaljevu, nekada i Karvassaras.

⁴⁹ Ribe koštunjače iz porodice skočaca (*Mugilidae*). Veoma su obične u Jadranu, gdje dolaze vrste poput glavaša, glavaca, glavora, babaša, bataša ili slinavca (*Mugil cephalus*), plutaša (*Oedalechilus labeo*), putnika (*Chelon labrosus*) i zlatana, zlatara, zlatopera ili zlatca (*Liza aurata*). Ime im je semantički snažno motivirano pa i u hrvatskoj i u dalmatskoj inačici uvijek ide na »glavu«, tj. *cípv̄* (Cavtat) ← grč. κεφαλή. U Cavtatu se još osobita vrsta zlatana zove *òvrata* ← AURÁTA ili *jávra, jávre* ← ÁUREA. Razlika između /a/ i /o/ u istom položaju dolazi zbog težnje u slavenskom substratu dase nenaglašeno /a/ zamijeni sa /o/, cf. *jástog* ← grč. ἄστακος.

⁵⁰ Ovaj se kanal zove *La Crau* i nalazi se u blizini Manguela (Dalechamps).

hitaju u dubinu pokraj obližnjega zaljeva nastojeći izbjeći jedino zgodno mjesto za bacanje mreža.

30. A kada to ugledaju, ribari – tamo se naime sjati mnogo ribara koji znaju za pravo vrijeme i još više uživaju u šali – i čitav narod s obale čim većom galamom doziva dupine na mjesto radnje, a oni odmah osluhnu što narod želi jer slijede glas koji nosi bura. Ôstro im ne pomaže jer nosi glas u suprotnom smjeru, ali se i tada žure priskočiti u pomoć.

31. Dolaze postrojani poput vojnika i namiještaju se na mjestu poprišta bitke. Stanu ribama na put s dubine i plahe ribe tjeraju u plićak. Tada ih ribari opkole mrežama poduprtim rašljama, ali cipli ih spremno preskaču. E onda ih dočekaju dupini i zadovolje se time što ih potamane, ali se ne hrane dok ne poluče pobjedu.

32. Bitka žustro bjesni, a dupini se rado daju uloviti u mreže nalegavši punom težinom, ali na taj način da ne tjeraju neprijatelja u bijeg; tako oprezno plivaju između lađa i mreža ili plivača da neprijatelj nema kuda pobjeći. Bijeg im je inače veoma mio, ali sada nijedan ne pokušava uteći, osim ako se namjerno ne spuste mreže. Uskoro izađu ispred zaljeva i stanu se boriti. Na koncu je lov dogotovljen, a dupini jedu ribu koju su pobili. Ali dupini, svjesni da su pomogli kudikamo više nego što bi im plaća od jednoga dana dostajala, čekaju ondje još jedan dan, a ribari ih časte ne samo ribom nego i kruhom namočenim u vinu.

X. 33. Mucijanov opis iste vrste ribolova u zaljevu kod grada Askema se razlikuje od ovoga po tom što dupini ondje dolaze od svoje volje, a ne kada ih pozovu. Plaću uzimaju iz ruku, a svaki brodić ima svoga dupina za ribolov, premda love po noći i pod svijećom.⁵¹ Dupini također među sobom čine zajednicu. Nakon što je jednoga uhvatio karijski kralj i okovao ga u luci, sjati se golem broj ostalih i pomoću tužna izraza, koji se jasno dao zapaziti, zatraži milost sve dok kralj nije zapovijedio da se okovani dupin ima osloboditi. Stariji dupini uvijek paze na mlađe poput čuvara, a ljudi su vidijeli čak kako odnose svoje mrtve e da ih nemani ne bi rastrgale.

Još zgoda
s dupinima

XI. 34. Bića po imenu *thursiones* nalik su delfinima.⁵² Međutim, razlikuju se od njih nekakvim tužnim utiskom jer nemaju veselu narav, a najviše opet sličje morskim psima po opasnoj gubici.

Perjaste
pliskavice

XII. 35. Indijski ocean rađa tako velike kornjače⁵³ da je ondašnja čeljad kadra pokriti kolibe za stanovanje oklopom jedne jedine kornjače, a među otocima Crvenog mora ljudi manjeviše plove u oklopima kao da su čamci.⁵⁴ Kornjače se mogu loviti na mnoge načine, ali ponajviše ih hvataju tako da ih izvlače iz mora prije podneva, kada im je osobito drago plivti po površini, a

Kornjače

⁵¹ Dijalektalno se ovaj način ribolova kod nas zove i *dökes* (Lastovo), čija etimologija upućuje na lat. frazu AD ACCENSAM, što će reći upravo »pod upaljenom (sc. svijećom)«

⁵² Vjerojatno perjaste pliskavice (*Phocaena phocaena L.*), žive uz obale sjevernog Atlantika i duž Aleuskoga pojasa u Tihom oceanu. S njima je bliskosrodna i mala pliskavica (*Phocaena communis*), stalan stanovnik u srednjem Atlantiku i Jadranu, kratke je, tupe glave, bez kljuna.

⁵³ *Testudines* ili *Chelonia*, ima ih 300tinjak vrsta, od čega 180 slatkovodnih i 7 morskih, ostale žive na kopnu. Dijele se na dvoje, kornjače krijovratke (*Cryptodira*) - povijesno su stariji podred i uvlače glavu u oklop, dočim kornjače vijovratke (*Pleurodira*) skrivaju glavu postrance u oklop.

⁵⁴ Najveća je morska kornjača sedmopruga usminjača (*Dermochelys coriacea*) čiji oklop doseže duljinu od 2 m, a nerijetko težē i do 900 kila. Ove životinje imaju raspon prednjih udova nešto manji od 3 m. U Jadranu je najveća golema želva (*Chelonia mydas*) s rasponom leđnog oklopa od 1,1 m i uobičajenom težinom od 450 kg.

čitav im oklop strši nad površinom dok se brčkaju u mirnom moru. Toliko im godi što mogu slobodno disati da postaju neoprezne i ne mogu zaroniti nakon što im se oklop osuši od zvizdana pa ploveći tako protiv svoje volje postaju lak plijen ribarima.

36. Kornjače noću navodno dolaze na kopno kako bi se hranile. Kada se najedu do sita, klonu i čim se ujutro vrate u vodu, zadrijevaju na površini. To se znade po čujnom im hrkanju. Tada po troje ribara polagano i tiho dopliva do kornjače, dvojica je okrenu na leđa, a treći je sveže konopcem dok je na leđima i tako je svezanu vuku ribari s kopna. Veoma se lako hvataju u Āskendrunskom zaljevu,⁵⁵ a u određeno godišnje doba mnoštvo kornjača od svoje volje ulazi u donji tok rijeke Nahr al-Kabira.⁵⁶

37. Kornjače nemaju zube nego naoštreni brid na vilici, a gornja čeljust pokriva donju upravo poput poklopca na loncu. U moru se hrane školjkašima, a ugriz im je tako snažan da lomi kamenje. Na kopnu su biljožderi. Kornjače legu jaja koja naliče ptičijima, po stotinu u jednom leglu, zakopaju ih na suhom i pokriju zemljom, a zemlju prsima zaravnaju i provedu tako ležeći na jajima čitavu noć. Između léglā prođe godina dana. Neki misle da se jaja izliježu samo zbog toga što ih kornjače očima motre i da se ženke ne daju oploditi sve dok im mužjak ne stavi vlat trave na leđa.

38. Rogate kornjače žive gdje i Trogloditi,⁵⁷ a nalik su rogovima lire. Rogovi su im pokretni, a kornjače se njima služe kao kakvim veslom kada plivaju. Ove se izvanredne, ali rijetke životinje zovu *chelia*. Helonofagi⁵⁸ se naime plaše oštih hridi, a Trogloditi ih, do čijih obala ove kornjače stižu plivajući, obožavaju poput svetinje. Postoje također i kopnene kornjače, koje se zbog toga u literaturi zovu *chersinae*,⁵⁹ a žive u afričkim pustinjama gdje ih je zvizdan osobito opalio jer u pjeskovitom tlu nema vode pa se poje, kako se vjeruje, noćnom rosom. Na tim mjestima nema drugih životinja.

XIII. 39. Karvilije je Polion,⁶⁰ a inače čovjek snalažljiva i dosjetljiva uma kad su u pitanju stvari za raskošan život, prvi počeo rezati kornjačevinu na pločice i oblagati tako postelje i ormariće.

Karvilije
Polion

XIV. 40. Pokrov je morskih životinja različit. Jedni su pokriveni kožom i dlakom poput tuljana i vodenkónjā, a drugi opet samo kožom poput dupina, treći oklopom poput kornjača, četvrti tvrdim navlakama poput kamenica i drugih školjkaša, peti opet ljušturom⁶¹ poput jastoga, šesti ljušturom i bodljama poput ježinaca, sedmi ljuskama poput riba, osmi, poput morskoga

Pokrov
morskih
životinja

⁵⁵ Grč. Ἀλεξανδρέττα (36° 58' N; 36° 16' E), do gradnje Sueskoga kanala služila je kao glavna levantska luka. More u Āskendrunskom zaljevu se nekada zove i *mare Syriacum*.

⁵⁶ Arap. »velika rijeka«, teče granicom Sirije i Libanona. U anticima Ἐλεύθερος.

⁵⁷ Trogloditi su pleme koje je obitavalo u Etiopiji i Gorenjmu Egiptu. Njihovo je ime grčko i doslovno znači »stanovnici špiljak«. Herodot napominje da im se prehrana isključivo sastojala od guštera i drugih gmazova.

⁵⁸ Doslovno »Kornjačožderi«.

⁵⁹ Ili »kopnene kornjače«. Njima su srodne morskovodnice (*Chelonidae*), o kojima Plinije ovdje govori, preko reda kornjača (*Testudines*).

⁶⁰ Rimski je vitez Karvilije Polion živio u vrijeme diktatora Sule.

⁶¹ Upravo egzoskeletom ili vanjskim kosturom. Osim rakova (*Crustacea*) imaju ga mnogi člankonošci (*Arthropoda*), prije svega kukci (*Insecta*) i kliještari (*Chelicerata*).

psa,⁶² oštrom kožom koja se koristi za rašpanje drva i bjelokosti, deveti kožom glatkom poput murinine⁶³ i na koncu deseti upravo bez ikakova pokrova poput sipe.⁶⁴

XV. 41. One životinje koje su pokrivene kožom, rađaju žive mlade poput ribe *pristis*, kita i tuljana. Tuljani se kote na kopnu i, poput ovaca, izbacuju posteljicu. Pârē se opet poput pásā. Ženka često okoti više od dvoje mladih i uči ih nà sisu. U more ih vodi tek dvanaestog dana od okota, a onda ih sve više i više navikava. Teško ih je ubiti ako im se smjesta ne odsječe glava. Glasanje im je nalik mukanju – otuda im i ime⁶⁵ – ali i u tom se dadu uvježbati pa na zapovijed nevoljkim lavežom pozdrave svjetinu i odazivaju se kad ih se imenom pozove.

Tuljani

42. Nijedna životinja ne spava tvrdim snom od tuljana.⁶⁶ Na suhom kao da hoda perajama kojim se u moru služi za plivanje.⁶⁷ Čak i kad je odrta s tijela, koža im navodno zadržava osjet za more i uvijek se nakostriješi kada navire plimom. Osim toga im se navodno u desnoj peraji nalazi nekakva umirujuća snaga pa donosi miran san ako ju se metne pod jastuk.

43. Postoje samo dvije životinje bez dlake koje rađaju živu mladunčad, a to su dupin i zmija.⁶⁸

XVI. Postoje 74 vrste riba,⁶⁹ izuzev onih bića pokrivenih ljuštrom, kojih opet ima 30 vrsta. Drugom ćemo ih prilikom pojedinačno nabrajati, a sada ćemo spomenuti samo one osobite primjerke.

Vrste
riba

XVII. 44. Tuna⁷⁰ je naročito velika riba. Često se nađe da su dosegle težinu od 450 kilograma, a da im je rep bio širok pola metra. Dapače, u nekim rijekama nema ništa manjih riba: som⁷¹ u Nilu, losos⁷² u Rajni, jesetra⁷³ u Padu, koja je spora po naravi i katkada se utovi do 300 kilograma, a kad ju se ulovi udicom na lancu, samo je upregnuti volovi umiju izvući. Ali glave im često dođe maleno biće nevjerojatno čvrstog ugirza zvano paklara⁷⁴ koja ih dokrajči tako što im se zakači za vratne žile.

Njaveće
ribe

⁶² Precizije *Squalus squatina* L. Na grčkome se poradi ove uporabe zove i ρίην, što će reći upravo »pila« ili »rašpa«.

⁶³ Vjerojatno *Muraena helena* L., tj. murina ili žutošarka, koja obitava u Jadranu i u Atlantiku. Murine su opasne i agresivne ribe snažnog ugriza i otrovne krvi. Zube nema samo u vilici, već i na nepcu i u grlu. Koža im je glatka i prekrivena sitnim pjegama. Narastu do 2,2 m i teže do 8 kg.

⁶⁴ Sipe (*Sepiida*) su pokrivene plaštem koji imade tri mišićna sloja, a unutar tijela im se nalazi sipovina ili sipina kost. U nas obično dolazi sipa obična (*Sepia officinalis*) i sipa oštrulja ili oštruja (*Sepia orbignyana*).

⁶⁵ Lat. se ove životinje zovu *vituli* ili »telad«. Za semantičku paralelu cf. franc. *veaux de mer* »šidem«.

⁶⁶ Juvenal se zgodno šali: »raedarum transitus arto / vicorum in flexu et stantis convicia mandrae / eripient somnum Druso vitulisque marinis.« (Sat. III 236–238).

⁶⁷ Tuljani teško hodaju na kopnu jer su im stražnji udovi pretvoreni u peraje, a one su opet usmjerene unatrag.

⁶⁸ Plinije pod »zmija« (lat. *vipera*) podrazumijeva neku morsku životinju, vjerojatno murinu (Hardouin).

⁶⁹ Neki pretpostavljaju da zapravo treba čitati 144 (Harodouin).

⁷⁰ Ili *Thunnus thynnus* L., a kod nas se zove još *tün, tünj, tünja, batòglav, batòkljün*. Oni primjerci koji žive u Jadranu u trećoj godini života načelno teže 15ak kg, a ukupno mogu doseći 200–250 kg.

⁷¹ Ili *Silurus glanis* L. Somu odgovaraju mirna i duboka staništa pravilnih riječnih struja. Kod nas dolaze vrste som munjeviti ili drhtavac (*Malapterurus electricus*) i som patuljak, patuljasti ili somić patuljak (*Ameirus nebulosus*)

⁷² Ili *Salmo salar*. Kod nas živi losos dunavski (*Hucho hucho*).

⁷³ Jesetre (*Acipenseridae*) su rijetki su stanovnici Dunava. Veoma su nalik kečigama (*Acipenser ruthenus* L.). Ako je mliječac kažu mu kod nas *jesetar*, a ako je ikraš kažu mu *jesetra*.

⁷⁴ Paklare (*Petromyzontidae*) su, razvojno gledano, živi fosil prethodnik kralježnjaka, a svojim su primitivnim i izduženim tijelom nalik jeguljama. Po načinu su prehrane paraziti pa u beščeljusnim ustima imaju mnoštvo hrskavičnih zubi kojima stružu riblju kožu i sišu im krv. Trenutačno su pred izumiranjem. U dunavskom slivu žive

45. Som uništava sve gdje god se nađe, napada svaku životinju i često potopi konje kada prelaze gâz. Neka se riba veoma nalik dupinu iz njemačke rijeke Majne može izvući samo uz pomoć upregnutih volova, a iz Dunava ga izvlače gvozdenim kukama. I u Dnjepru ima riba zapanjujuće veličine, bez kosti i drâčâ, a veoma ukusna mesa.

46. U Indiji bića nalik dupinima po kljunu i repu, koja obitavaju u rijeci Ganges, zovu *platanistae*,⁷⁵ a dosežu veličinu od 7 metara. Stacije Seboz donosi zapanjujuću informaciju da tamo živi modra riba imenom »crv«; ima dvije škrge od 2,5 metra, a ime nosi po izgledu glave. Crv je toliko snažan da zagriže surlu i odvuče slona koji se došao napojiti.

XVIII. 47. Mužjaci tune nemaju trbušnih peraja.⁷⁶ Iz Mediterana jatimice ulaze u Crno more tijekom proljeća, i samo se ondje mrijeste. Porod im se zove »kvruga«⁷⁷ i slijedi mater u jesen kada se onda vraća u Mediteran. Od sljedećega se proljeća ta riba zove blatnjavica ili palamida, a tuna tek kad napuni godinu dana.⁷⁸

Tune

48. Najglasovitiji su dijelovi ovako razrezane ribe vrat, potrbušnica i zaglavak.⁷⁹ Tune se jedu isključivo svježe, ali i onda zadaju muke s podrigivanjem. Ostali se mesnati dijelovi sole i tako čuvaju. Dijelovi se nalik hrastovom iverju zovu *melandrya*.⁸⁰ Najmanje se cijeni dio kod repa jer nema debeloga mesa, a najviše dio oko vrata. Ipak, kod drugih riba upravo je dio oko repa najhranjiviji. Palamide se sjeckaju na male komadiće,⁸¹ a zatim se oni opet rezuckaju na kockice.

XIX. 49. Sve vrste riba rastu zapanjujućom brzinom, osobito u Crnom moru. Razlog je tomu obilje potoka koji donose upliv slatke vode. Riba imenom palamida⁸² raste iz dana u dan. Palamida ulazi u Crno more s tunama u jatima (svako jato ima svoga vođu) da bi se slađe nahranila, ali na čelu su skuše koje u vodi imaju nekakvu sumporastu boju, a kada ih se izvadi na suho, naliče ostaloj ribi. Španjolski su bazeni za uzgoj ribe puni skuša koje se ne družu s tunama.

Skuše

---

dvije endemične vrste: dunavska potočna (*Eudontomyzon vladycovi*) i ukrajinska potočna paklara (*Eudontomyzon mariae*).

⁷⁵ Postoje dvije vrste indijskoga riječnoga dupina: gangeški (*Platanista gangetica gangetica*) i indski (*Platanista gangetica minor*); nijedna nije značajno veća od čovjeka.

⁷⁶ Plinije griješi, vjerojatno pogrešno tumačeći mjesto iz Aristotela. Ni mužjak se ni ženka tune nimalo ne razlikuju po broju i rasporedu peraja, samo što je mužjacima trbušna peraja znatno manja.

⁷⁷ Grč. κορδύλη »toljaga, maca« pa onda »kvruga, čvoruga«.

⁷⁸ Kod nas je palamida (*pelamida*, *palamita*, *põlãnda*) vrsta skuše (*Scomber*), a ne tune (*Thunnus*). Ime joj je grč. i, kao što Plinije ističe, srodno s riječi πῆλος »blato«.

⁷⁹ Prema Festovom opisu, zaglavak je u ribe onaj dio tijela koji se proteže »od ramena do prsi«. Lat. *clidium* »zaglavak« odgovara grč. κλειδίον »ključna kost« iz liječničkog žargona.

⁸⁰ Grč. μέλαν δρυός »crno od hrasta« ime je za unutrašnji dio drveta koji ima nešto tamniju boju.

⁸¹ Plinije se služi grčkom terminologijom: komadiće zove ἀπόλεκτοι, a kockice dabome κύβοι.

⁸² Plinije se zabunio. Palamidu, koju je već spomenuo imenom *pelamys* sada zove *amia*, kao da se radi o drugoj ribi.

INDEX NOMINUM ET LOCORUM

- Aleksandar Veliki**, macedonski vođa II 5, II 7, VIII 27
- Amfilohija**, grad u Akcijskom zaljevu
- Andromeda**, mitsko lice IV 11
- Arab**, rijeka u Balučistanu II 7
- Arion**, mitski pjevač VIII 28
- Aristotel**, grčki filozof VI 16
- Askem** [askⁱem], grad i luka u Kariji VIII 27, X 33
- August**, prvi rimski car VIII 25
- Babilon**, grad u Mezopotamiji VIII 27
- Baia** [b'a:ia], primorsko mjesto u Kampaniji VIII 25
- Biskajski zaljev** sveden zapadnom obalom Francuske i sjevernom Španjolske III 8
- Bizerta** [biz'e:rta], pristanište i luka u Tunisu
- Cádiz** [k'aðiθ], grad na jugozapadu Španjolske III 10, IV 10, IV 11, V 12
- Crveno more**, golemi kanal koji povezuje Mediteran i Arapsko more II 6, XII 35, XVIII 47, XVIII 48
- Dnjepar**, istočnoeuropska rijeka crnomorskog sliva XVII 45
- Dunav**, srednjeeuropska rijeka, XVII 45
- Fabijan**, pisac VIII 25
- Flavijan**, afrički prokonzul VIII 26
- Flavije Alfije**, pisac VIII 25
- Galija**, antičko ime današnjoj Francuskoj IX 10, V 14
- Ganges**, rijeka u Indiji II 4, XVII 46
- Gedrozijci**, narod u Balučistanu, II 7
- Gibraltar**, tjesnac između Europe i Afrike III 8
- Indija**, istočni potkontinent XVII 46
- Hegezidem**, pisac VIII 27
- Helonofagi**, narod u Etiopiji XII 38
- Hermijan**, krotitelj delfina VIII 27
- Hispanija**, rimska provincija na zapadu Europe XVIII 48
- Indijski ocean** omeđen istočnom obalom Afrike i sjeverozapadnom obalom Idno-Kine III 8, XII 35
- Ioppa**, grad u Judeji IV 11
- Iskendrunski zaljev** na jugu Turske XII 36
- Judeja**, rimska provincija IV 11
- Kadara** [q'a:dara], poluotok uz Arapsko more II 6
- Karvilije Polion**, XIII 39
- Klaudije**, četvrti rimski car prije Nerona, a poslije Tiberija V 14
- Lago di Lucrino** [l'a:go_di lukr'i:no], jezero u Kampaniji VIII 25
- Languedoc** [lãgd'ok] provincija na jugu Francuske IX 29
- Lattes** [l'at], mjesto na jugu Francuske IX 29
- Lepant**, luka u Korintskom zaljevu
- Lisabon**, portugalska prijestolnica IV 9
- Majna**, rijeka u Njemačkoj XVII 45
- Mecenat**, pokrovitelj umjetnosti u Augustovom dobu VIII 25
- Mediteran**, središnje more XVIII 47
- Mucijan**, rimski vojskovođa X 33
- Nahr al-Kabir**, granična rijeka između Sirije i Libanona XII 36
- Neptun**, presjeda morem XVIII 27
- Nil**, rijeka u Egiptu XVII 44
- Nimes** [n'im], grad na jugu Francuske IX 28
- Orion**, svijetlo zvijezde na sjevernom nebu VII 22
- Ostija**, rimska luka V 14
- Pad**, rijeka na sjeveru Italije XVII 44

Pozzuoli [podz̄w'o:li], središte kampanske provincije Campi Flegrei VIII 25

Provence [pRɔv'ēs], provincija na jugu Francuske IX 28

Ptolomej II. Filadelf, sedmi vladar egipatske loze Ptolomejevića II 6

Rajna, rijeka koja se ulijeva u Sjeverno more XVII 44

Saintonge [sēt'ōz], provincija i grad u istočnoj Francuskoj IV 10

Seboz, Stacije, pisac XVII 46

Simo, ime za dupina VIII 23, VIII 25

Skaur, Marko, rimski konzul IV 11

Taranto, grad u Pugli VIII 28

Tenarski rt u Lakoniji VIII 28

Teofrast, Aristotelov nasljednik VIII 25

Tiberije, drugi rimski car prije Kaligule, a poslije Augusta IV 10

Trogloditi, narod u Etiopiji XII 38

Turanije, pučki tribun IV 11

SPECIES ANIMALIUM

Acipenseridae XVII 44

Boves XVII 45

Canis lupus XV 41

Cetacea II 4, II 7, V 12, V 13, VI 16, VI 19, VII 21, XV 41

Chelia XII 38

Chelonoidea VI 19, XII 35, XII 36, XII 37, XIV 40

Chersinae XII 38

Delphinus delphis VI 19, VII 20, VII 21, VII 22, VII 23, VIII 24, VIII 25, VIII 26, VIII 27, VIII 28, IX 29, IX 30, IX 31, IX 32, X 33, XI 34, XIV 40, XV 42, XVII 45, XVII 46

Delphinus orca IV 10, V 12, V 13, V 14

Echinoidea XIV 40

Elephantidae IV 11

Hippopotami XIV 40

Holothuria pentactes I 3

Mugilidae IX 29

Muraena helena XIV 40

Odobenus rosmarus IV 10

Ostreidae XIV 40

Otariidae VI 19, XIV 40, XV 41, XV 42

Oves XV 41

Palinuri XIV 40

Petromyzontidae XVII 44

Pristes II 4, II 7, XV 41

Salmo salar XVII 44

Scomber scombrus XIX 49

Scombri, XVIII 47, XVIII 48, XIX 49

Selachimorpha XI 34, XIV 40

Sepia officinalis I 3, XIV 40

Serpentes XV 43

Silurus glanis XVII 44, XVII 45

Squalus pristis I 3

Strombi IV 9

Talpidae VI 17

Thunnus thynnus II 5, XVII 44, XVIII 47, XVIII 48, XIX 49

Thursiones XI 34

Xiphias gladius I 3